

Bruk av sosial historie og tegnøkonomi for å øke høflig atferd i døra hos en person med atypisk autisme

Toril Renate Jonsson
Høgskolen i Lillehammer

Sammendrag

Å utvikle og forsterke sosial atferd er ofte et hovedfokus hos personer med diagnose innen autismspektertilstander. Det er flere måter å gjøre dette på. Ved å benytte Sosiale historier kan man i første omgang forklare brukeren hva samfunnet forventer i gitte situasjoner. Dersom personen følger den sosiale historien kan denne atferden forsterkes for å øke sannsynligheten for at tilsvarende atferd vil forekomme igjen.

I denne studien ble det benyttet en kombinasjon av sosial historie og tegnøkonomi for å endre atferd hos en bruker med atypisk autisme. Resultatene viser at personen økte sin sosiale kompetanse, og uønsket atferd ble sterkt redusert.

Stikkord: atypisk autisme, sosial historie, tegnøkonomi

Innledning

Personer med diagnose innen autismspektertilstand (AST) har ofte bruk for ekstra hjelp og tilrettelegging når det kommer til å takle sosiale situasjoner. De offisielle diagnosemanualene (DSM IV og ICD 10) sier det er tre hovedsymptomer som karakteriserer ungdom med diagnose innen AST; 1) En kvalitativ svikt i evnen til å samspille sosialt, 2) en kvalitativ svikt i evnen til å kommunisere, og 3) begrensede og stereotype mønstre av atferd, interesser og aktiviteter (Nyheim, Tangvold, Beghdadi & Kaland, 2013). Definisjonen av sosial inkompetanse slik Gundersen og Moynahan ser det (2003) er en «uoverensstemmelse mellom en persons evne til å takle en gitt sosial situasjon og de kravene som stilles til situasjonen». Ved bruk av Sosiale historier, (SH) som metode kan man tydeliggjøre disse forventningene for brukeren. SH ble utviklet av Carol Gray tidlig på 1990-tallet. SH er en kort objektiv fortelling som er skrevet etter noen fastsatte retningslinjer. Den kan omhandle en person, ferdighet eller begivenhet (Nyheim et al., 2013).

SH blir brukt for på sikt å øke brukerens deltagelse i samfunnet, og ble opprinnelig utviklet for barn og unge med autisme. Denne gruppen har spesielt stort behov for oversikt og struktur. Forandringer i planer, aktiviteter eller rekkefølger kan for noen resultere i ulike former for problematferd. For å skrive en sosial historie stilles det tre krav til funksjonalitet, 1) Den sosiale historien bør knyttes til en aktivitet som personen (etter hvert) opplever som viktig for seg selv, 2) det som læres, skal være en

gjennomtenkt del av en helhet knyttet til langsiktig og individuell plan (IP), og 3) den aktuelle aktiviteten bør være økologisk valid. Det vil si at den må være relevant i personens hverdagsliv, omgivelser og lokalmiljø (Nyheim et al., 2013). Sosial kompetanse må først trenes på, for så å forsterkes (Gundersen & Moynahan, 2003).

Horne og Øyen (1994), skriver at tegnøkonomi handler om å visualisere delmål ved hjelp av for eksempel plakater med plass til biter som festes på etter hvert som atferd forsterkes. Når plakaten er full betyr det at den kan veksles inn i sluttforsterker. Plakat er bare én av mange varianter av tegnøkonomi. Metodikken er at bruker ikke får konkret forsterker, men et tegn når reglene er fulgt. Tegnet kan være klistremerke, smilefjes, pappbit, penger, klinkekule eller mye annet. Når man har tjent opp et vist antall tegn kan de byttes inn i sluttforsterker (Kroken, Ottersen & Holden, 2011). Denne typen forsterkningssystem er laget for å fremme eller opprettholde ønsket atferd. Tegnet som utdeles ved ønsket atferd er en form for generalisert betinget forsterker som byttes inn i sluttforsterker eller ubetinget forsterker, gjerne i form av sosialt positiv forsterker eller materiell positiv forsterker. (Cooper, Heron & Heward, 2007). En preferansekartlegging (se for eksempel Bech & Ottersen, 2008) kan være nødvendig for å finne de tingene som brukeren primært er motivert til å jobbe for. Målet med tiltaket i denne oppgaven er at Per skal mestre sosialt akseptabel atferd i møte med personalet når de ringer på døra. Nærmere bestemt skal han åpne døra, svare adekvat på spørsmål fra personalet og avslutte samtalen før han lukker igjen døra. Jeg benyttet en sosial historie kombinert med tegnøkonomi for å nå målet.

Metode

Målperson

Målpersonen er en mann på 20 år, vi kaller ham Per. Per er diagnostisert med atypisk autisme, men er ikke psykisk utviklingshemmet. Han flyttet til en kommunal bolig for to år siden der han har personal i underkant av to timer pr. dag. Mor og bror omkom i en bilulykke da Per var cirka 10 år gammel. Brødrene hadde sitt eget språk, og det var ofte broren som hjalp Per med å kommunisere med omverdenen når det var nødvendig. I dag svarer Per med enkeltord eller korte setninger når han blir spurt om noe. Observasjon under språktrening og atferdsavtale-møter viser at Per her i disse situasjonene har gode sosiale ferdigheter, han kan være høflig og kan ta imot personalet uten mishagsytringer. Han har derimot svært lite spontanspråk. Når det kommer opp noe Per ikke liker kan han heller vise utfordrende atferd ved å slå seg på brystet mens han roper, brumme høyt eller gå mot personalet for å skremme/dytte dem ut av leiligheten i stedet for å si fra. Dette har ofte skjedd i tilsynssituasjonen (se Setting). Fysisk og somatisk er Per i fin form. Han har et noe ensidig kosthold, men ikke mer unormalt enn annen ungdom som bor for seg selv for første gang. Per har tre ulike jobber i løpet av en uke. Han trives godt og kollegaer og ledelse er fornøyde med arbeidsinnsatsen hans. I tillegg til å være sosial på arbeid trener han en gang i uken sammen med støttekontakt.

Setting

Tiltaket gjennomføres ved utgangsdøren i Per sin leilighet, fredag til søndag, altså tre tilsyn pr. helg. Tilstede er Per samt personalet som kommer og ringer på døra for å gjennomføre et tilsyn. Setting og klokkeslett (klokken 17.00), er alltid det samme og er derfor en egnet situasjon til trening på sosiale ferdigheter. Personalet har mulighet til å manipulere situasjonen ved å for eksempel ha med seg noe i hånda som start på samtaleemne.

Målatferd

Personalet kommenterte at tilsynssituasjonen var en utfordring hos Per. Registreringer viste at tilsyn

ble gjennomført uten utagering 1 av 3 ganger. Siden Per i liten grad mestrer å hente hjelp dersom noe skulle skje finner personalet det hensiktsmessig å fortsette med tilsyn. Målet er at Per skal 1) åpne døra når personalet ringer på, 2) svare på spørsmål fra personalet, og 3) avslutte samtalen med å si «ha det bra» eller «farvel» før han lukker igjen døra. Både personalet og Per kan (og bør) bruke andre ord med samme betydning i denne situasjonen.

Registrering

Personalet registrerte på et eget ark hvordan hvert tilsyn gikk. I tillegg registrerte Per selv ved å feste tegn på tegnøkonomisystemet.

Preferansekartlegging

Først fylte nærpersionene til Per ut «Standardisert liste til preferansekartlegging – lett til moderat psykisk utviklingshemming» (SLP) (Bech & Ottersen, 2008). Per fylte også ut et eksemplar av SLP på egenhånd. Både multippel stimulus-kartlegging og parvis stimuluskartlegging ble deretter gjennomført. Resultatet var tydelig, Grandiosa med pepperoni ble høyest rangert på begge testene. Vi valgte derfor å bruke Grandiosa som sluttforsterker ved fullt tegnøkonomibrett.

Tiltak

SH blir brukt som forarbeid til selve tiltaket. Per får utdelt historien på avtalestyringsmøte. Historien handler konkret om situasjonen der personalet ringer på døra. Den forklarer hvorfor personalet kommer, at han ikke trenger å invitere personalet inn, de vil bare forsikre seg om at alt er bra med ham. Videre står det at han har anledning til å be om hjelp om han skulle ønske det. Per leste historien åtte ganger før tilsynssituasjonen startet med påfølgende forsterkersystem. Tegnøkonomisystemet ble presentert for Per samme dag det ble igangsatt. Det består av en pappskive med et sort-hvitt bilde av en hel Grandiosa. I tillegg fikk han tre bilder av Grandiosabiter i farger. For hver gang han gjennomfører et tilsyn etter reglene kan han lime en pizzabit med farger oppå den sort-hvite pizzaen. Når alle 3 bitene er limt på kan den byttes inn i en ekte Grandiosa. Han kan lime dem på kun når han har gjennomført samtalen i samsvar med kriteriene. Dette er trinn 1 i tiltaket. Trinn 2 går ut på det samme men tegnøkonomien utvides til seks biter. Trinn 3 består av 9 biter. Tiltaket skal evalueres på fagmøte hver 6. uke og i nærgruppemøter hver 6. uke.

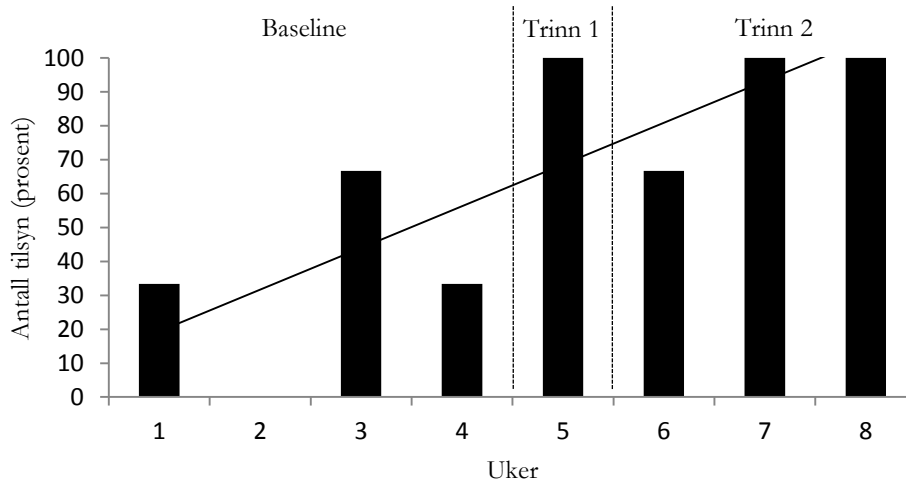
Reliabilitet

Det er ikke utført reliabilitetstest. Som et forsøk på å oppnå best mulig enighet og lik praksis har tiltaket vært oppe til diskusjon på fagmøte hver 6. uke. Men ingen direkte skåre på reliabilitet noe som er en svakhet i tiltaket.

Resultater

Baseline over 4 uker viser 33% tilsyn uten utfordrende atferd, i trinn 1 hadde han 100% mestring. I trinn 2 nektet han å ta i mot tegn ved det ene tilsynet den første uka, derav 66% mestring. De neste to ukene er det 100% mestring.

Figur 1.

Figur 1 viser baseline i uke 1-4. I uke 5 startet trinn 1, og trinn 2 i uke 6.

Diskusjon

Hensikten med denne studien var å etablere tilsyn til en ung mann med ASD. I forarbeidet fikk han framlagt en sosial historie for tilsynene, før en forsterkningsprosedyre ble igangsatt. Det var en rask bedring i tilsynet etter oppstart. Grafen viser at antall vellykkede tilsyn før oppstart ligger på 33%, mens etterpå ligger gjennomsnittet på 91,66%. Per fulgte raskt reglene. Ett godt eksempel på det er at den første helga ble personalet forsinket hos annen bruker da tilsynet egentlig skulle foregått. Da kom Per på kontoret med tegnøkonomien og sa «Hei!» klart og tydelig. Personalet roste Per for at han passet på, og lurte på om alt ellers var bra med ham. Som avslutning svarte Per «Farvel NN, og god natt». Dette viser at Per var opptatt av at avtalen han hadde denne helgen skulle følges opp slik at han fikk pizzabiten på tegnøkonomibrettet (den sort/hvite papp-pizzaen). Da trinn 2 skulle starte ville ikke Per ta imot pizzabiten etter ett tilsyn. Dette forsinket muligheten for innveksling til Grandiosa med 1 dag slik at han måtte inn i den tredje helgen med tilsyn for å få pizza. Det tok litt tid før han skjønnte at han skulle feste pizzabiten på papp-pizzaen selv. Han fulgte reglene til punkt og prikke men måtte promptes i gang. Etter hvert holdt han orden på dette og viste den stolt frem med jevne mellomrom.

Ved oppsummering av ABC-skjema (Holden, 2010) som personalet fylte ut etter hvert tilsyn så man at tidspunktet for tilsynet varierte med hele 35 minutter. Dette ble tatt opp på nærgruppemøte og senere i fagmøte slik at alle i personalgruppen ble informert om viktigheten av å gjøre tilsynet hos Per klokken 17.00. Det kan fremdeles variere med et par minutter men ikke mer. Til tross for denne uregelmessigheten hadde Per god mestring.

Tidsmessig er tilsynet lite forstyrrende de 3 dagene det er snakk om. Maks to minutter pr tilsyn skal være tilstrekkelig til at vi ser om han er frisk og/eller trenger hjelp til noe. Den sosiale historien var til hjelp for å forklare Per nettopp dette. At vi ikke kom for å forstyrre eller for å bli bedt inn, men at vi kom fordi vi brydde oss om hvordan han hadde det. Han smiler forøvrig alltid når han leser denne setningen.

Per har tidligere hatt problemer med tilsyn i døra og besøk fra familie eller kollegaer fra arbeidet. Den sosiale historien har muligens gitt Per informasjon om hvordan han skal oppføre seg og hvordan

han kan forvente at personalet ter seg ved gjennomføring av samhandling med andre. Etterhvert fatter Per interesse og engasjement ved tilsynet, noe han ikke gjorde tidligere. Om Per lærer seg denne sosiale ferdigheten kan han i større grad ta imot besøk av familiemedlemmer eller kollegaer fra arbeid.

Slik jeg vurderer det fantes ikke elementer av tvang verken før eller etter tiltak (se for eksempel Løkke & Salthe, 2012). Han har fremdeles valget om åpne døren eller ikke. Det eneste som skjer er at det tar lengre tid før sluttforsterker oppkjøpes.

Når man planlegger et opplæringstiltak bør tiltaket være knyttet til langsiktige mål og individuell plan (Nyheim et al., 2013). Dette tiltaket er en del av en større sosial utviklingsmodell som er i gang rundt Per. I denne modellen er både språktrening, samt sosial trening i form av turer med bil, buss, tog, fly, ferietur osv. integrert i et årshjul.

Det er flere måter å vurdere tiltakets validitet. Nyheim et al. (2013) beskriver at den aktuelle aktiviteten bør være økologisk valid. Det vil si at den må være relevant i personens hverdagsliv, omgivelser og lokalmiljø. I denne studien var tilsynet nødvendig for å sikre liv og helse, samt at den på sikt kunne føre til økt kontakt med omverden. Dermed må det sies å være høyst relevant for Pers hverdag. Jeg vurderte også tiltaket opp mot Wolfs (1978) syn på sosial validitet hvor han beskriver tre forhold som må vurderes; 1) Om atferden er viktig for personen og omgivelsene, 2) om tiltaket aksepteres av personen og pårørende, og 3) om alle er fornøyd med behandlingen og resultatet. Førsteintrykket er viktig. Måten Per møter den som ringer på i døra kan være avgjørende for hvilket inntrykk andre danner seg av ham, noe som før var uheldig for Per tidligere. Tiltaket vil vurderes for å være lite inngripende, men Per erfarte at ved å ikke følge reglene, ble forsterker utsatt med en dag. Både Per og personalet gir uttrykk for at de er fornøyd med resultatet så langt. Tiltaket konkluderes dermed med å være sosialt valid.

Når det gjelder generalisering ser vi at en effekt av tiltaket er at Per av og til kommer med spontanspråk i form av spørsmål eller utsagn. Disse kan komme frem i avtalestyringsmøte, språktrening, kortspill i fellesarealet, og under tilsynet. Han har utvidet områdene han kan vise sosialt adekvat atferd på, i tillegg til spontanspråk som er en stor bonus. Vi er klar over at også andre ting kan ha innvirket på denne utviklingen. Personalet skal fortsette å holde fokus på spontanspråk og forsterke dette umiddelbart med ros eller andre tilgjengelige forsterkere.

I videre arbeid ser vi at det kan være aktuelt å sette inn tiltak på arbeidsplassen der han skal være i sommer. Dette er på en butikk der han rydder varer i hyllene. Når kunder kommer bort til ham for å spørre om hvor en vare er, kan Per i dag respondere med å snu ryggen til kunden og gå dit varen er. Kunden skjønner ofte ikke dette fordi Per ikke gir noen muntlig beskjed om at de skal følge etter ham. Dette kan vi forsøke å løse ved hjelp av lignende tiltak som i denne studien.

Referanser

- Bech, H., & Ottersen, K. O. (2008). Utarbeidelse av standardiserte lister over stimuli som kan brukes til kartlegging av forsterkere hos personer med alle grader av utviklingshemning. *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse, nr 4*, 205–213.
- Beghdadi, M., Kaland, N., Nyheim, M. & Tangvold, K. (2013). *Sosial historie som metode. Hjelp til å fremme sosial forståelse og fungering ved autisme og synshemming. (1. utg)*. Oslo: Kommuneforlaget AS.
- Cooper, J. O., Heron, T. E., & Heward, W. L. (2007). *Applied Behavior Analysis. 2nd edition*. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice-Hall.
- Gundersen, K., K. & Moynahan, L. (2010). Trening av sosial kompetanse. I S. Eikeseth & F. Svartdal (Red.). *Anvendt atferdsanalyse: Teori og praksis. 2. Utg*, s. 294–318. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Holden, B. (2010). Atferdsproblemer hos mennesker med utviklingshemning. I S. Eikeseth & F. Svartdal (Red.). *Anvendt atferdsanalyse: Teori og praksis*. 2. Utg. 319–333. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Holden, B., Kroken, J. & Ottersen, K. O. (2011). Bruk av tegnøkonomi og atferdsavtaler i behandling av problematferd hos en ung gutt på skolen. *eMagasin for Atferdsanalyse, nr.1*, 8–14.
- Horne, H & Øyen, B. (1994). *Målrettet miljøarbeid. Atferdsanalytisk arbeid med psykisk utviklingshemmede*. Oslo. G.R.D. Forlag.
- Løkke, J.A., & Salthe, G. (2012). Sjekkliste for målrettet tiltaksarbeid: fra normative og deskriptive premisser til tiltak og evaluering. *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse, nr. 39*, 17–32.
- Wolf, M. M. (1978). Social validity: The case of subjective measurement or how applied behavior analysis is finding its heart. *Journal of Applied Behavior Analysis, 11*, 203–214.

Kontaktinformasjon:

Toril Renate Jonsson
Øvre Nordheradsvegen 719
2680 Vågå
Telefon: 404 98 263